

גדרי הכחשה בעדות

בשיעור הקודם עסקנו בסיפורו של רב ענן. מים שוטפים עקרו את גדרות שדהו של רב ענן, והוא הקים אותם מחדש בשטחו של חברו. בהמשך אותה הסוגיה מביאה הגמרא סיפור דומה שאירע לרב כהנא. גם כאן עקרו המים את גדרות השדה, ורב כהנא העמיד אותם מחדש בקרקע שאינה שלו. בשלב מאוחר יותר נודע לרב כהנא שחלק מהשטח שהוקף לא שייך לו, ועליו להשיבו לבעליו. אך עדיין היה קיים חוסר בהירות בנוגע למידה המדויקת של הקרקע שעליו לתת:

“אתא לקמיה דרב יהודה, אול איתי תרי סהדי: חד אמר – תרתי אוצייתא נשתי שורות קרקע על פני השדה – רשב”ם) עאל, וחד אמר – תלת אוצייתא עאל. אמר ליה: זיל שלים תרתי מגו תלת” (בבא בתרא מא:).

עדויותיהם של שני העדים לא תאמו זו את זו. עד אחד העיד שהחדירה של רב כהנא לשדה חברו הייתה בשיעור של שלוש שורות. העד השני טען שהחדירה הייתה ברוחב של שתי שורות בלבד. ניתן היה לפסוק שהעדויות מכחישות זו את זו, ולבטלן כליל. אך רב יהודה הכריע שאין כאן בעיה של הכחשה. לדעת רב יהודה ניתן לצרף את שתי העדויות, ולחייב את רב כהנא לשלם את המינימום המשותף לשתייהן – שתי שורות של קרקע.

עיון בסוגיה זו מחייב אותנו לברר באופן כללי את מושג ההכחשה בעדות ואת גדריו. במסגרת דיון זה עלינו להתייחס לשני מישורים:

א. ההגדרה המציאותית – באילו מקרים השוני בין העדויות נחשב להכחשה, ואילו מקרים אינם מוגדרים כהכחשה.

ב. ההשלכות ההלכתיות – במקרה שבו העדים מכחישים זה את זה, מה הדין: האם ההכחשה מבטלת את עדותם כליל, או שהיא מונעת צירוף של העדים, ואולי בכלל אין לה השפעה? כמובן, ייתכן שיהיו הבדלים בין תחומים שונים, כפי שנראה להלן.

חקירות ובדיקות

“אמר רב יהודה: עדות המכחשת זו את זו בבדיקות – כשרה בדיני ממונות” (סנהדרין ל:).

כידוע, במהלך חקירתם נשאלים העדים שני סוגים של שאלות: חקירות ובדיקות. החקירות הן שבע שאלות הנוגעות לזמן האירוע ומקומו. הבדיקות הן השאלות העוסקות בכל שאר נתוני האירוע: תיאור פרטי המקרה, הגורמים המעורבים בו, זירת ההתרחשויות וכדו' (עיין משנה סנהדרין מ.)¹.

בציטוט שהבאנו ממסכת סנהדרין קובע רב יהודה, שבדיני ממונות ניתן לקבל את העדות גם אם העדים מכחישים זה את זה בבדיקות. מדבריו מדויק שהכחשה בחקירות איננה מתקבלת, והיא פוסלת את העדות אפילו בדיני ממונות.

מהו שורש החילוק בין החקירות לבין הבדיקות לעניין ההכחשה? הבדל אחד בין החקירות והבדיקות מופיע כבר במשנה:

”מה בין חקירות לבדיקות? חקירות, אחד אומר איני יודע – עדותן בטילה.
בדיקות, אחד אומר איני יודע, ואפילו שנים אומרים אין אנו יודעין – עדותן קיימת”
(משנה סנהדרין מ.).

העדים חייבים לענות על כל שבע החקירות הנוגעות לזמן והמקום. די בכך שאחד מן העדים לא ידע לענות על אחת מן החקירות כדי לבטל את העדות כולה.

בהסבר דין זה נחלקו האחרונים. הנודע ביהודה (אבן העזר מהדו"ק סי' ע"ב) סובר שדין המיוחד של החקירות נובע מהצורך שהעדות תהיה עדות שניתן להזימה. אם העדים לא ימסרו מידע מדויק על מקום האירוע ומועדו, לא ניתן יהיה לטעון כנגדם "עמנו הייתם באותו היום במקום אחר" ולהזימם. עדות כזו היא עדות שאי אפשר להזימה, והיא בטלה.

לפי הנודע ביהודה, במקום בו לא קיימת דרישה לעדות שניתן להזימה – נוכל לקבל עדות גם כאשר אחד מהעדים אמר "איני יודע" בחקירות. הנודע ביהודה טוען, שכך הוא המצב בדיני ממונות. עדות שלא ניתן להזימה כשרה בדיני ממונות, ולכן בדיני ממונות העדות תתקבל גם אם העדים אינם יודעים את המקום או את הזמן.

בית הלוי (ח"ג סי' ה') חלק על הנודע ביהודה. לדעתו, אפילו אם נקבל את טענתו של הנודע ביהודה שעדות שלא ניתן להזימה כשרה בדיני ממונות, עדיין לא נוכל

1 לדעת הרמב"ם (הל' עדות פ"א הל' ד-ה) קיימת קטגוריה נוספת של דרישות. תוכן הדרישות נחשב גם הוא, בדומה לחקירות, לעיקר העדות, אלא שהחקירות נוגעות לזמנו ומקומו של האירוע, ואילו הדרישות עוסקות בגוף המעשה. המקור לשיטת הרמב"ם הוא במשנה במסכת סנהדרין (מ.), אך פירושו למשנה איננו הכרחי, וראשונים אחרים לא סברו כמותו.

להסיק מכאן שהעדויות כשרה כאשר אמר "איני יודע". הדין המיוחד של החקירות איננו נובע אך ורק מהצורך הטכני בהזמה בלבד. בשורש העניין עומדת קביעה מהותית יותר: החקירות הן התוכן המינימלי החייב להתקיים בכל עדות. עדות אשר איננה כוללת פירוט מדויק של הזמן ושל המקום בטלה, כיוון שחסרים בה יסודות מהותיים. קביעה זו שרירה וקיימת גם במקום שבו אין צורך בעדות שניתן להזימה².

מכאן נוכל לחזור לדינו של רב יהודה בעניין הכחשה. כפי שראינו, רב יהודה מכשיר את העדות בדיני ממונות כאשר ההכחשה היא בבדיקות, אך לא כאשר היא בחקירות. הסבר אפשרי לחילוק זה מציע רבנו יונה:

"הלכך אין ההכחשה פוסלת, דלא איכפת להו למידק באותו צד שההכחשה בו, דמילתא דלא דייקי בה אינשי היא...
ולחכי נקט רב יהודה הכשיר בבדיקות, משום דברוב ענין חקירות פסולה דדייקי בה אינשי, כגון באיזה יום ובאיזה עיר"
(עלויות דרבנו יונה בבא בתרא נו: ד"ה הכא תרוייהו).

רבנו יונה מתבסס בדבריו על הגמרא בפרקנו (בבא בתרא נו:). הגמרא הכשירה עדות על אף שהעדים הכחישו זה את זה בבדיקות, כיוון שההכחשה הייתה בנתון שאנשים אינם רגילים לדייק בו. אנו מניחים שהעדים אינם משקרים אלא אחד מהם התבלבל ולא דייק בפרטי האירוע, ולכן ניתן לקבל את עדותם.

לדעת רבנו יונה, מכאן נובע גם ההבדל בין חקירות לבדיקות. דברי הגמרא שאנשים אינם מדייקים נאמרו דווקא ביחס לבדיקות, העוסקות בפרטים שוליים יחסית. ביחס לחקירות קביעה זו איננה נכונה, אלא דרכם של בני אדם לדייק ולשים לב למקום ולזמן. לכן, לא ניתן לקבל את העדות כאשר העדים מכחישים זה את זה בחקירות, והעדויות בטלה³.

לפי רבנו יונה, ההבדל בין החקירות והבדיקות הוא הבדל מציאותי בלבד, הנוגע לרמת הדיוק של העדים. לאור דברינו לעיל, ניתן להציע הסבר עקרוני יותר לחילוק זה.

2 דעה נוספת בעניין זה היא דעת הש"ך (ח"מ סי' ל"ג ס"ק טז). לדעת הש"ך גם בדיני ממונות יש צורך בעדות שאפשר להזימה, אך דרישה זו מתקיימת גם לאחר ביטול החקירות.

3 במשנה במסכת סנהדרין (מ.) ניתן להבין, שבמקום בו העדים אינם מדייקים העדות כשרה אפילו בחקירות. המשנה מכשירה את העדות כאשר יש הבדל של שעה בין גרסתם של שני העדים לאירוע, ובגמרא מבואר שהעדויות כשרה כיוון שאנשים בדרך כלל טועים בשעה אחת. ויש ליישב, ואכמ"ל.

החקירות הן התוכן המינימלי הכלול בגוף העדות. לכן, הכחשה בחקירות פוגעת בעיקר העדות, וגורמת לביטולה של העדות כולה. הבדיקות הן נתונים שוליים, שאינם הכרחיים לעיקר העדות. כיוון שכך, הכחשה בבדיקות איננה מהווה פגיעה משמעותית בעדות, והעדות קיימת.

הכחשה בחקירות לאחר תקנת חכמים

מדאורייתא יש צורך בדרישה וחקירה של העדים הן בדיני נפשות והן בדיני ממונות. חכמים תיקנו שלא לחקור את העדים בדיני ממונות, כמבואר בגמרא במסכת סנהדרין:

”אמר רבי חנינא: דבר תורה אחד דיני ממונות ואחד דיני נפשות בדרישה ובחקירה, שנאמר: 'משפט אחד יהיה לכם'. ומה טעם אמרו: דיני ממונות לא בעינן דרישה וחקירה? כדי שלא תנעול דלת בפני לוי” (סנהדרין לב.).

תקנה זו מעוררת מחדש את השאלה מהו הדין במקרה של הכחשה. אמנם כעת אין צורך בחקירות, אך במקרה שבו העדים נחקרו – האם נותר הדין שהכחשה בחקירות מבטלת את העדות? בשאלה זו נחלקו הראשונים. הרמב"ם סובר שביטול העדות במקרה של הכחשה תקף גם בימינו:

”אף על פי שאין עדי ממונות צריכין דרישה וחקירה, אם הכחישו העדים זה את זה בדרישות או בחקירות – עדותן בטילה” (רמב"ם הל' עדות פ"ג ה"ג).

בעל התרומות (שער כ"ט חלק ד) עסק גם הוא בשאלה זו. הוא מזכיר את דברי הרמב"ם, אך מביא גם דעה החולקת על הרמב"ם ומכשירה את העדות אפילו כאשר יש הכחשה בחקירות. לפי דעה זו, דבריו של רב יהודה, המכשיר עדות מכחשת בדיני ממונות, לא נאמרו דווקא בבדיקות. גם עדות שהוכחשה בחקירות עדיין כשרה.

נראה שמחלוקת הראשונים נובעת מהבנות שונות באופי התקנה שביטלה את הצורך בדרישה וחקירה בדיני ממונות. לפי הדעה המובאת בספר התרומות, חכמים הוציאו את החקירות מגוף העדות, והשוו את מעמדן למעמד הבדיקות. משום כך דינה של הכחשה בחקירות זהה לדין ההכחשה בבדיקות, והיא אינה פוסלת את העדות. הרמב"ם סובר שחכמים אמנם ביטלו באופן מעשי את הצורך בחקירות, אך לא שינו

מבחינה מהותית את מעמדן. לכן, אם כבר נחקרו העדים – הכחשה בחקירות תפסול את העדות, כפי שהיה קודם התקנה⁴.

דיני ממונות ודיני נפשות

דינו של רב יהודה, המכשיר הכחשה בבדיקות, מוגבל לדיני ממונות בלבד. בדיני נפשות, גם הכחשה בבדיקות מספיקה כדי לבטל את העדות. בדברינו להלן נציע מספר כיוונים להבנת ההבדל שבין התחומים. אך ראשית נסקור בקצרה את מהלך הסוגיה במסכת סנהדרין העוסקת בדיון זה.

בשלב הראשון סברה הגמרא שרב יהודה יכשיר את העדות הממונית רק כאשר ההכחשה נוגעת לפרטים צדדיים, כגון צבע הארנק שבו היה נתון כסף ההלוואה. הכחשה בפרטים מהותיים יותר, כגון ביחס לצבע הכסף עצמו, תפסול את העדות, אף על פי שזוהי הכחשה בבדיקות. אולם, בהמשך מסיקה הגמרא שאפילו הכחשה כזו איננה מבטלת את העדות, וזאת על סמך דינו של רבי שמעון בן אלעזר:

”דתניא: אמר רבי שמעון בן אלעזר, לא נחלקו בית שמאי ובית הלל על שתי כותי עדים שאחת אומרת 'מאתים' ואחת אומרת 'מנה', שיש בכלל מאתים מנה. על מה נחלקו? על כת אחת, שבית שמאי אומרים: נחלקה עדותן, ובית הלל אומרים: יש בכלל מאתים מנה” (סנהדרין לא.).

ההכחשה במקרה זה איננה נוגעת לפרטים צדדיים אלא לנתון מהותי – סכום החיוב. רבי שמעון בן אלעזר טוען שיש לחלק בין שני סוגים של הכחשה. כאשר ההכחשה היא בין שתי כתות של עדים, כולם מודים שהכחשה זו איננה פוסלת את העדות, וניתן לחייבו במנה. לעומת זאת, כאשר ההכחשה היא בין שני עדים השייכים לאותה הכת, נחלקו בית שמאי ובית הלל: בית שמאי סוברים שלא ניתן לצרף את שתי העדויות לעדות אחת. בית הלל – אשר כמותם נפסקה ההלכה – סוברים שהעדויות מצטרפות. דינו של רבי שמעון בן אלעזר מובא גם בסוגייתנו במסכת בבא בתרא, והוא המקור לפסק של רב יהודה שאותו הבאנו בפתח הדברים.

4 נפקא מינה נוספת עשויה להיות בעניין דין מרומה – עיין ריב"ש סי' רס"ו, שו"ע חו"מ ט"ו, ג, ש"ך סי' ל' ס"ק ה וסי' ל"ג ס"ק ט"ז, וכן ב'קצות' סי' ל' ס"ק א.

דין זה נאמר רק בדיני ממונות. בדיני נפשות הכחשה פוסלת את העדות. ניתן להעלות מספר הצעות להסביר את החילוק שבין התחומים. אפשרות אחת היא שהחילוק הוא ברובד דרבנן בלבד. כפי שהזכרנו לעיל, חכמים תיקנו להקל בדיני ממונות וביטלו את הצורך בדרישה וחקירה. ייתכן שאותה המגמה להקל היא העומדת גם בבסיס הדין שלנו – חכמים תיקנו שהכחשה בבדיקות לא תבטל את העדות בדיני ממונות, כדי שלא לנעול דלת בפני לוין.

דרך שנייה להסביר את ההבדל מבוססת גם היא על הקולא שבדיני ממונות לעומת דיני נפשות, אך זאת כבר ברובד הדאורייתא. במספר מקומות מבואר בגמרא שהתורה הערימה קשיים על קבלת עדות המחייבת אדם בדיני נפשות, על פי הפסוק "ושפטו העדה... והצילו העדה"⁵. ייתכן שביטול העדות במקרה של הכחשה נובע גם הוא מאותה מגמה להחמיר בקבלת העדות בדיני נפשות. בדיני ממונות חומרה זו אינה קיימת, וכאן ההכחשה אינה מבטלת את העדות.

כיוון שלישי מבוסס על שיטת רבנו יונה שאותה ראינו לעיל. רבנו יונה התייחס להבדל שבין חקירות ובדיקות, והסביר שבחקירות אנשים מדייקים יותר ולכן דווקא שם הכחשה פוסלת. באופן דומה ניתן להסביר גם את ההבדל בין דיני ממונות לדיני נפשות: בדיני ממונות אדם איננו מדייק בכל פרטי המקרה, ולכן ניתן לקבל גם עדויות מכחישות. בדיני נפשות, חומרת העניין גורמת לאדם לדקדק יותר בכל הפרטים, ומשום כך הכחשה מבטלת את העדות אפילו בבדיקות⁶.

הדרישה לצירוף העדויות

דרך אחרת להסביר את החילוק שבין דיני ממונות לדיני נפשות קושרת זאת להבדל באופי העדויות בשני התחומים. בגמרא בפרקנו (לב.) מובא דינו של רבי נתן, המאפשר לצרף את עדותם של שני עדים גם כאשר הם מעידים בבית הדין בנפרד. בשיעורים הקודמים⁷ ראינו את שיטת הרמב"ם, הפוסק להלכה את דינו של רבי נתן, אך מגביל אותו לדיני ממונות בלבד:

5 עיין למשל ראש השנה כו.

6 הדיוק המיוחד בדיני נפשות עשוי לבוא לידי ביטוי בשני מוקדים: בשעת ראיית האירוע, שאז העדים ישתדלו להבחין טוב יותר בפרטים כדי שיוכלו בעתיד להעיד עליהם; ובשעת מסירת העדות בבית דין, שאז העדים ישתדלו לתאר את העובדות בצורה מדויקת ככל האפשר.

7 שיעור בעניין 'מעלין לכהונה על פי עד אחד', עמ' 91.

"וכן בעת שמעידין בבית דין, יבא אחד ושומעין דבריו היום, וכשיבוא העד השני לאחר זמן ושומעין דבריו ומצטרפין זה לזה, ומוציאין בהן הממון" (רמב"ם הל' עדות פ"ד ה"ד).

בדיני ממונות, עדותם של שני העדים נוצרת על ידי חיבור של שתי עדויות נפרדות, שלכל אחת מהן יש קיום בפני עצמה. בדיני נפשות, לעומת זאת, קיים מושג של 'כת'. שני העדים מצטרפים לחטיבה אחת שהיא כת של עדים. רק עדות של כת מתקבלת בבית הדין בתחום זה.

על פי זה ניתן להסביר גם את הדין בהכחשה. ההכחשה בבדיקות מצד עצמה איננה מספיקה כדי לבטל את העדות. אולם, היא מונעת את האפשרות לצרף שתי עדויות נפרדות לעדות אחת. בדיני נפשות יש חשיבות לצירוף כדי ליצור כת של עדים, ולכן ההכחשה גורמת לכך שלא נוכל לקבל את העדות. בדיני ממונות אין צורך בצירוף כזה, ונוכל לקבל את שני העדים על אף השוני בעדותם.

לפי הבנה זו, ההכחשה בבדיקות משמעותית רק כאשר אנו מעוניינים לצרף שני עדים יחידים לכת אחת. במקרה של הכחשה בין שתי כתות עדים לא תהיה להכחשה כל השפעה, והעדות תתקבל. ההכחשה יכולה לפגוע רק בצירוף העדות, ואילו במקרה זה כל אחת מהכתות היא כבר כת שלמה של עדים, ואין צורך לצרפה לכת השנייה. כך מציע המאירי במסכת סנהדרין (מא. ד"ה כבר בארנו). ולמעשה, זוהי שיטתם של בית שמאי אפילו בדיני ממונות: בית שמאי סוברים שלא ניתן לצרף שני עדים יחידים המכחישים זה את זה בדיני ממונות, אך גם הם מודים ששתי כתות המכחישות אינן פוסלות אחת את השנייה.

לאור דברינו נוכל לחזור ולבאר את החילוק בין בדיקות וחקירות, שבו עסקנו לעיל. הכחשה בבדיקות איננה פוגעת בעדות, אלא רק מונעת את צירוף. לכן, בדיני ממונות, שם אין צורך בצירוף לכת אחת (לדעת בית הלל) – העדות כשרה. הכחשה בחקירות, לעומת זאת, מהווה פגיעה בעיקר העדות. הכחשה כזו תפסול את העדות אפילו בתחומים בהם אין צורך בצירוף, ואפילו בהכחשה בין שתי כתות של עדים⁸.

8 חיזוק לסברה זו ניתן למצוא בדברי הרמב"ם בהלכות רוצח ושמירת הנפש (פ"ד ה"ח). הרמב"ם שם מונה אנשים שונים אשר ידוע לנו שהם רוצחים, אך מטעמים פורמאליים לא ניתן לחייב אותם במיתה. דינם של רוצחים אלה הוא שכונסים אותם לכיפה וגורמים למיתתם. בין השאר מזכיר הרמב"ם שם מקרה שבו "הוכחו העדים בבדיקות ולא הוכחו בחקירות". מכאן נראה שהליקוי

רבי יהושע בן קרחה

במהלך הדיון מציעה הגמרא לבסס את שיטת רב יהודה בעניין הכחשה בבדיקות על שיטת רבי יהושע בן קרחה. דבריו של רבי יהושע בן קרחה הובאו בראשית אותה סוגיה, והוזכרו גם בשיעורים הקודמים⁹:

”דתניא: לעולם אין עדותן מצטרפת עד שיראו שניהם כאחד.
רבי יהושע בן קרחה אומר: אפילו בזה אחר זה.”
(סנהדרין ל.).

לדעת רבי יהושע בן קרחה, ניתן לצרף שני עדים לעדות אחת, גם אם הם לא ראו את האירוע יחדיו אלא בזמנים שונים.

על פי הגמרא במסכת מכות (ו:), דינו של רבי יהושע בן קרחה התקבל להלכה דווקא בדיני ממונות, ולא בדיני נפשות. ההסבר להבדל זה נעוץ בתפקיד השונה שממלאת העדות בשני התחומים. בדיני נפשות, העדים באים להעיד על המעשה. לשם כך יש צורך ששני העדים יראו את האירוע באותו הזמן. במקרה שהעדים ראו את האירוע בזמנים שונים – לא נוכל לצרף את עדותם לעדות אחת. בדיני ממונות, העדים אינם באים להעיד על אירוע מסוים אלא על **עצם החיוב**. כדי להשיג מטרה זו ניתן לצרף גם עדויות מזמנים שונים, שהרי המכנה המשותף המאחד את העדויות הוא עצם חיובו של הנתבע.

בסופו של דבר מסיקה הגמרא, שלא ניתן לבסס את דינו של רב יהודה על שיטת רבי יהושע בן קרחה. רבי יהושע בן קרחה אמנם מאפשר צירוף של עדויות מזמנים שונים, אך אין ראייה שהוא יכשיר גם עדויות המכחישות זו את זו. מכאן מגיעה הגמרא למסקנתה, שדינו של רב יהודה מבוסס על שיטת רבי שמעון בן אלעזר, כפי שראינו לעיל.

על פי פשט הגמרא, אין קשר בין שיטת רבי שמעון בן אלעזר לשיטת רבי יהושע בן קרחה. דינו של רבי שמעון בן אלעזר מבוסס על עיקרון נפרד, אשר אותו ניסינו לבאר בדרכים שונות בשיעור זה. אולם, ניתן גם להציע ששתי השיטות קשורות אחת לשנייה. רבי שמעון בן אלעזר מקבל את העיקרון שבשיטת רבי יהושע בן קרחה, והוא בא להרחיב אותו למקרה של הכחשה. כיוון שהעדים אינם באים להעיד על המעשה

במקרה זה הוא פורמאלי בלבד – לא ניתן לצרף את העדים לכת אחת, ואין כאן חשש שהעדים משקרים.

9 עיין לעיל הערה 7.

אלא על החיוב, ההכחשה הנוגעת לפרטי המקרה איננה משמעותית, ואינה מבטלת את העדות.

לפי הבנה זו, נוכל להציע הסבר נוסף לחילוק שבין דיני ממונות ונפשות: בדיני ממונות העדים באים להעיד על החיוב, ולכן הכחשה בפרטי האירוע איננה מבטלת את העדות. בדיני נפשות, לעומת זאת, יש צורך בעדות על גוף המעשה. כיוון שכך, כל הכחשה, ואפילו בבדיקות העוסקות בפרטים השוליים של המעשה, מספיקה כדי שהעדות תתבטל.